

Л. Ф. Українець

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка
(м. Полтава)

СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА ФОНЕТИЧНИХ ОДИНИЦЬ У МОВІ МАС-МЕДІА

Динаміка політичних та економічних змін у житті сучасного українського суспільства спричинила активну розбудову функцій засобів масової інформації, утворюючи не лише новий тип соціальної поведінки, але й національно-громадянський еталон мови мас-медіа, яка, відображаючи складні явища об'єктивної дійсності, формує індивідуальну, а головне суспільну свідомість. Логічно, що стилістика швидко й винятково впливової інформації в періодичних виданнях чи на телебаченні й радіо незалежно від жанрового розмаїття все частіше підпорядковується, крім денотативної (когнітивної), ще й імпресивній функції, яка в засобах масової інформації забезпечує вплив мови на її адресата. Щоб справити належне враження, прагматична – конативна (Р. Якобсон) функція має спиратися в мові мас-медіа на потенціал мовних одиниць, що здатні посилити емоційність (експресивність) усного (на радіо й телебаченні) чи писемного (у пресі) тексту, під яким традиційно розуміють авторський твір, що складається з назви та лінгвістичних одиниць, об'єднаних різними типами зв'язку й підпорядкованих прагматичній настанові. Мова періодичних видань (газет, журналів, часописів), а також радіо й телебачення є жанровими різновидами публіцистичного стилю, координуючи практично всі види діяльності людини і спираючись в аналітичних та інформаційних текстах на загальноприйняті літературні норми функціонування лінгвістичних одиниць основних та проміжних мовних рівнів. Із погляду семіотики, як інформаційний, так і аналітичний текст – це складна смислова структура, спрямована на породження змісту, трактування якого є результатом широкого спектра суб'єктивних інтерпретацій. Саме тому важливими є шляхи посилення дієвості інформації на рівні й подачі, і її сприйняття, щоб якомога повніше зреалізувати вплив на мовця в результаті суттєво змодельованого відображення подій і явищ об'єктивної дійсності. Не випадково предметом особливої уваги лінгвістів (С. Я. Єрмоленко [3, с.602-603; 4, с.323; 5, с.324], І. Р. Гальперин [2, с.113], А. І. Новиков [13, с.34-47], Е. Л. Носенко [с.117-143] та ін.), психолінгвістів (М. І. Жінкін [6, 20-33], О. О. Леонтьєв [11, с.94-125] та ін.) та соціологів (О. Ткаченко [23, с.83-91]) традиційно залишаються загальні закони вербального спілкування, організація мовного коду з урахуванням гіпотез когнітивної лінгвістики, прагмалінгвістики, а також теорії мовленнєвої діяльності (Ф. С. Бацевич [1, с.26-47]), проте і типологічно, і функційно-практично роль звукових засобів у мові українських мас-медіа ще не знайшла свого належного висвітлення. Передусім не досліджено семантику й прагматику вокальних і консонантних одиниць та їхніх сполук (зокрема й на тлі й паронімічної атракції), не з'ясована роль конотації голосних і приголосних зосібна в практиці копірайтингу та неймінгу, не визначено лінгвістичний статус взаємодії фонетичної і лексичної семантики в контексті просодичних моделей та ін. Тим часом в інформаційному функціональному стилі літературної мови (Л. П. Іванова [8, с.207-219]) все потужніше виявляють свій прагматичний потенціал фонетичні одиниці та їхні графічні аналоги, обслуговуючи різні ситуативно-технічні варіанти спілкування – часописний, рекламний чи радіотелевізійний. Конотаційні можливості винятково ефективних лінгвостилістичних засобів – алітерації, асонанси, ритмотворення, паронімічні конструкції привертають увагу до креативного моделювання вербального функціонування звукових і графічних засобів у мові мас-медіа, посилюють ефект переконування оприлюдненої інформації шляхом породження глибинних структур значення, а тому дослідження цих проблем, без усякого сумніву, продовжує залишатися винятково актуальним і своєчасним.

Зважаючи на відсутність єдиної думки мовознавців (М. С. Трубецької [24, с.18], В. С. Перебийніс [15, с.44-66], Ж. П. Соколовська [18] та ін.) про частоту фонем (графем) як визначальний параметр стилю, інформативну функцію мови преси репрезентують, природно, номінативні одиниці – слова. І хоча різні типи модальності ініційовані передусім номінативними одиницями, однак виняткова роль асоціативно-символічного по-

тенціалу фонетичних одиниць у створенні якісно нової моделі звукозображення, а відтак і когнітивних можливостей високих емоційно-оцінних стандартів сучасної української мови як вербальної інформаційно-естетичної системи безперечна. Однак для лексеми домінувальної одиниці мови планом вираження є звукова (усне мовлення) та графічна (писемна форма) оболонка. При цьому слово – це просодично об'єднана послідовність звуків, що вступає в складні корелятивні зв'язки з інтонацією. Загальноновизнаним в україністиці є положення про відносну автономність інтонування лексичних одиниць, тому ця суперсегментна характеристика активно використовується як у мові преси, так і в телерадіоефірах. Прикметно: змістовність інформації, поданої в оглядах, кореспонденціях, статтях, інтерв'ю, репортажах, нарисах, поглиблюється, коли на лексико-граматичний склад нашаровується прагматика питальної інтонації (зокрема й риторичного типу), позиціонуючи емоційні значення й глибину семантичної парадигми, наприклад: Тижневики: чи надасть НАТО реальну допомогу Україні? (Інтернет-газета BBC Ukrainian, 2014 р., вересень). Немає сумніву, що цей складний за своєю структурою фонетичний компонент мелодики значно важливіший для мови телебачення й радіо, де модуляції основного тону голосу при оприлюдненні частин тексту стають носіями додаткових семантичних і прагматичних сегментів інформації.

Ефективним прийомом моделювання фонетичної семантики в мові мас-медіа є так звана мовленнєва енантіосемія – зміна позитивного змісту слова на негативний (іронічний, саркастичний та ін.) або ж завдяки особливому просодичному оформленню, наприклад: пережити себе – а) зберегти своє значення після смерті; б) втратити своє значення за життя [21, с.159]. Така запланована деформація змісту ґрунтується на імпліцитному запереченні просодичними засобами денотативного змісту лексеми, наприклад: Терористи “зустріли” Порошенка у Маріуполі обстрілами блокпостів (Інтернет-газета “Українська правда”, 2014 р. вересень). У цьому випадку слова-енантіосемії в інтонаційній структурі фрази виступають її інтонаційним центром, де відбуваються всі зміни (реалізується логічний наголос, релевантні тональні, динамічні й темпоральні параметри) [16, с.38].

Не менш важливим складником текстів є ритміка, яка створює враження вербально-го лаконізму особливо заголовних сегментів публікації: І слівце, і дільце? (Інтернет-газета “BBC Ukrainian”, 2014 р., вересень), не втрачаючи своєї конотаційної сили як у мові преси, так і в інформаційних телеоглядах.

Інтонаційну модель мелодики й інтонації активно формують паузи, які, зафіксовані розділовими знаками, завжди залишаються додатковим носієм значення й набувають ознак конотаційної домінантності, яку слід розглядати як тимчасово панівну рефлекторну систему, що зумовлює роботу нервових центрів у момент мовлення, надаючи вербальній поведінці конкретну спрямованість [17, с. 128]. Ці суперсегментні елементи усної публічної мови підпорядковуються членуванню тексту згідно із синтаксичними, смисловими (логічними), інтонаційними (як показник ритмомелодики) та іншими вербальними особливостями, відображаючи ознаки усної форми публіцистичного спілкування, які не можуть бути передані звуками (літерами). Українське телебачення й радіо часто послуговується усталеними інтонаційними моделями, які корелюють зазвичай зі смисловими, а вже потім – із синтаксичними чинниками публіцистичної комунікації. Використання акцентів моделювання суб'єктивних пауз у мові преси дає змогу сформулювати яскраво виражену конотацію, що посилює інформаційне наповнення тексту, наприклад: Державне фінансування політичних партій: “Впровадити не можна заборонити?” (Інтернет-газета “Українська правда”, 2014 р. вересень). Право самостійно обирати життєво значущу паузу дає можливість моделювати постульовану побічними фонетичними чинниками інформацію, недоступну безпосередньому сприйняттю, але можливу завдяки породженню поняття “глибинна структура” (В. М. Солнцев [19, с.13]). У контексті генеративної лінгвістики Н. Хомського, під глибинною структурою традиційно “розуміють якесь семантичне або понятійне утворення, що служить вихідною точкою для породження поверхневих структур <.>” [Там само]. Справді, у жанрових різновидах публіцистичного стилю такі змістові й прагматичні “глибинні структури” (В. М. Солнцев [19, с.13-25], У. Л. Чейф [25, с.21] та ін.) є своєрідним “семантичним генератором” (В. М. Солнцев) для породження прихованих сем і на рівні фонетичних засобів мови. На думку М. П. Кочергана, “переосмислене вживання поняття глибинної структури використовується також

стосовно фонології” [9, с.49]. Спираючись на погляди К. Джеймса, відомий мовознавець припускає, що поверхнева фонологія (фонемі) виводиться з глибинної (диференційних ознак) за допомогою трансформацій, які і є носіями додаткових парадигм семантизації на ґрунті й “символічного значення”. Оскільки диференційні ознаки завжди фундаментальніші за саму фонему, то в мові засобів масової інформації традиційно зважають на потенційні стереотипи тих чи тих артикуляційно-акустичних характеристик. Наприклад, акустичний компонент шиплячих [ж], [ч], [ш], [д^ж], здатний не лише вирізнити їх із-поміж інших приголосних, але й породжувати у свідомості мовців неприємні асоціації, унеможливаючи навіть системну частотність їх у мові мас-медіа. Звукова парадигма цих семантизованих акустичних звукотипів ускладнює текст додатковою інформацією асоціативного характеру (похмура акустика; стан внутрішнього дискомфорту та збентеження; тужливі, зловісні настрої; відчуття страху [7, с.91; 10, с.41]), ініціюючи, крім того, ще й враження шепоту, що, природно, детермінує недоцільність цих компонентів у сугестивному дійстві комерційного проекту. Слід також зважити на те, що у свідомості мовців ця категорія звуків адаптуються в контексті кореляції з темною кольоровою тональністю, тому акустичним характеристикам [ж], [ш], [ч], [д^ж] властиво мати різні типи прагматичних конотацій [22, с.248], що, безперечно, мають негативне спрямування й націлені на символіку обмеженого семантичного функціонування. Саме тому уникають цих звуків не лише в процесі складання рекламних текстів (копірайтинг), налаштованість яких на радісну тональність є обов’язковою, але й у заголовках газетних кореспонденцій, оскільки практика як копірайтингу, так і неймінгу спирається зазвичай на психологічні прийоми, що допомагають швидко передати інформацію, яка, однак, має бути сприйнята позитивно. Оскільки закони сугестії тексту мас-медіа вимагають, щоб акустичні компоненти кожного звука були націлені на формування яскравого сугестивного образу, то шиплячі можуть стати домінуючими, однак тільки за умови своєрідної гри з ними у вербальних конструкціях паронимазійного типу, наприклад: “Чудо” чадо (Рекламний текст на українському державному телебаченні). Така паронімічна атракція акцентує увагу на рекламному об’єкті, сприяючи не лише запам’ятовуванню маркованого товару, але й посилюючи ефект ритму завдяки суперсегментному прийому звукового інструментування.

У мові преси, телебачення та радіо журналісти та копірайтери часто орієнтуються на зв’язок між звучанням та значенням, що зумовлений особливостями сприйняття звуків чи їх комплексів на основі так званої синестезії, яка формує мовну семантику шляхом контамінації фізіологічних асоціацій різних відчуттів на ґрунті диференційних ознак. Рекламний біг-борд зі слоганом МАМА-Й-ЯМА дає змогу простежити корелятивні зв’язки між акустичним компонентом сонорного консонанта [й] та характером сугестивного образу, який привертає увагу креативним функціонуванням швидше аналітично-обвинувального, аніж рекламного тексту, апелюючи до регіональних фонетичних знань соціуму. На ґрунті аудіально-візуальної синестезії така вербальна конструкція змодельована за законами каламбурного тексту і, природно, емоційно маркована. Не залишає сумніву соціогенна та політична спрямованість такого публічного тексту, де великі букви формують додаткову конотацію [22, с.248], що передбачає яскраву суб’єктивно-асоціативну інтерпретацію в площині регіональної активності не загальної, а саме конкретної власної назви. Відтак алографи як репрезентанти відповідних онімів кодують конотаційну інформацію не в термінах якості (форма, розмір), а спираючись на алузії звукових компонентів власних номенів, тому в мові преси ці сегментні парадигматичні прийоми моделюють емоційно наснажений текст.

Отже, глибина семантики й прагматика фонетичних одиниць у мові мас-медіа – це складний асоціативний комплекс із чітко визначеною перспективою відображення мовної картини світу, що детермінована моральними цінностями соціуму та інтенціями автора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2004. – 344 с.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М.: Наука, 1981. – 140 с.

3. Ермоленко С. Я. Мова преси / С. Я. Ермоленко // Українська мова : енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К. : Вид-во “Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2000. – С. 323.
4. Ермоленко С. Я. Мова телебачення і радіо / С. Я. Ермоленко // Українська мова : енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К. : Вид-во “Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2000. – С. 324.
5. Ермоленко С.Я. Стиль / С. Я. Ермоленко // Українська мова : енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К. : Вид-во “Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. – С.602-603.
6. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации / Н. И. Жинкин ; [отв. ред. Р. Г. Котов, А. И. Новиков]. – М. : Наука, 1982. – 160 с.
7. Журавлев А. П. Звук и смысл : [кн. для внеклас. чтения учащихся ст. классов / А. П. Журавлёв ; [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Просвещение, 1991. – 160 с.
8. Иванова Л.П. Деловая пресса как подстиль современной восточнославянской публицистики // Слов'янська культура: здобутки і втрати: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (14-16 травня 1996 р.): У 2 т. – Т.2. – Полтава, 1996. – С.207-210.
9. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство : методи, принципи, аспекти й рівні дослідження / М. П. Кочерган // Мовознавство. – 2006. №5. – С.34-51.
10. Левицкий В. В. Семантика и фонетика / В.В. Левицкий. – Черновцы, 1973. – 103 с.
11. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1969. – 214 с.
12. Мова сучасної масово-політичної інформації. К. : Наук. думка, 1979. – 121 с.
13. Новиков А. И. Семантика текста и ее формализация / А. И. Новиков ; [отв. ред. Р.Г.Котов]. – М. : Наука, 1983. – 216 с.
14. Носенко Э. Л. Эмоциональное состояние и речь / Э. Л. Носенко. – К. : Вища шк., 1981. – 196 с.
15. Перебийніс В. С. Функціонування системи фонем у різних стилях / В. С. Перебийніс // Статистичні параметри стилів ; [відповід. ред. В. С. Перебийніс]. – К. : Наук. думка, 1967. – 44 66.
16. Плющ Н. П. Взаємодія лексичної і фонетичної семантики при енантісемії / Н. П. Плющ // Українське мовознавство: [Республіканський міжвідомчий науковий збірник]. К. : Вища шк., 1987. – Вип. 14. С.34-38.
17. Психологический словарь / Автор-составитель Копорулина В. Н. и др. – Ростов-на Дону : Феникс, 2003. 639 с.
18. Соколовська Ж. П. Структура семантичної системи мови // Мовознавство. – 1978. №4. – С.10-17.
19. Солнцев В. М. Относительно концепции “глубинная структура / В. М. Солнцев // Вопросы языкознания. – 1976. №5. – С.13-25.
20. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания. Учебное пособие для студентов филол. специальностей пед. ин-тов. Изд. 2-е, перераб. – М.: Просвещение, 1975. 271с.
21. Тараненко О. О. Енантісемія // Українська мова : енциклопедія / В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. – К.: Укр. енцикл., 2000. – С.158-159.
22. Тараненко О. О. Конотація // Українська мова : енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К. : Вид-во “Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. – С.248.
23. Ткаченко О. До політичних передумов подальшого розвитку української мови / Орест Ткаченко // Українське мовознавство: [Міжвідомчий науковий збірник]. К. : Київський університет, 2002. – Вип. 24. С.83-91.
24. Трубецкой Н. С. Основы фонологии / Н. С. Трубецкой. М. : Изд-во иностр. лит., 1960. – 372 с.
25. Чейф У. Л. Значение и структура языка / Уоллес Л. Чейф ; [перевод с англ.]. – М. : Прогресс, 1975. 432 с.

С. В. Форманова, Е. В. Боева
Державний заклад “Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського”
(м. Одеса)

ЛІНГВАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕЛЕДИСКУРСУ: ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Особливе місце в системі комплексного інформаційного впливу посідає телевізійний дискурс (теледискурс) (див. праці О. В. Дзикович, Г. О. Денискіної, Г. Г. Почепцова (мол.), М. Є Фролова). Виступаючи як міждисциплінарна категорія, телевізійний дискурс постає не лише у вигляді деякого набору мовних та візуальних знаків, а й як соціокультурний феномен. Телевізійний дискурс як комплексний знак, як своєрідний „витвір мистецтва” (режисера, оператора, редактора, його помічників, ведучого та ін.) повідомляє інформацію, надає дію, і таким чином є специфічним дискурсом, що відображає складну структуру взаємозв'язку вербальних і авербальних (візуальних) засобів в єдиному комплексі, зануреному в конкретний соціальний простір [5, с. 15]. Власне поняття „теледискурс” тлумачиться як специфічний дискурс, що „відбиває складну семіотичну структуру взаємозв'язку вербальних і візуальних засобів в єдиному комплексі, зануреному в конкретний соціальний простір; повідомляє інформацію, здійснює вплив” [5, с. 7] із включеною в це поняття дихотомією слова та